

WALDEMAR CZACHUR* | UNIwersytet warszawski

Maria Wojtak, *Wprowadzenie do genologii*

WYDAWNICTWO UNIwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2019, s. 292

doi: <http://dx.doi.org/10.31286/JP.100.3.12>

Genologia to wielodyscyplinowy obszar badawczy, który od lat 90. XX wieku cieszy się nie tylko w polonistycznym językoznawstwie ogromną popularnością. Jej rozwój był wypadkową wpływów z wielokierunkowych badań nad szeroko pojętą komunikacją, podejmowanych w obszarze literaturoznawstwa, językoznawstwa, ale też filozofii i socjologii. Jednym z powodów takiego skutecznego rozwoju interesującej nas dyscypliny był fakt, że lingwistyczna refleksja nad gatunkiem jako kluczową kategorią genologii umożliwiła analizę procesu komunikacji, a tym samym poszerzała przedmiot badań lingwistycznych oraz perspektywy jego oglądu, co stanowiło impuls dla zmian, jakie zachodziły w samej lingwistyce. Pytania, czym jest gatunek jako kluczowa jednostka komunikacji oraz jej budulec bądź nawet fundament, jaka jest lingwistyczna wartość i natura gatunku, jak go analizować, a więc w jakim celu i za pomocą jakich metod, stanowią główny przedmiot rozważań prowadzonych przez lubelską badaczkę. Opierając się na tych pytaniach, które nazwie *dylematami genologa*, Maria Wojtak rysuje w swoim autorskim opracowaniu obraz współczesnej genologii i jej potencjału epistemologicznego. Ale nie tylko dlatego książka jest warta szczególnej uwagi. Monografia syntetyzująca dorobek pewnej subdyscypliny lingwistycznej ujawnia przemiany zachodzące we współczesnym językoznawstwie, również w językoznawstwie polonistycznym; lubelska badaczka wydobywa je na światło dzienne, nazywa je i formułuje w duchu tych przemian konkretne postulaty oraz propozycje badawcze i – co najważniejsze – sama jest im wierna w prezentowanej postawie badawczej. Chodzi tutaj głównie o metodologiczne pryncypia lingwistyki poststrukturalistycznej, które określić można jako zasadę projektowania i integracjonizmu; do tych kwestii będę wracał w dalszej części recenzji.

Książka składa się z czterech rozdziałów. W pierwszej części M. Wojtak wprowadza czytelnika w arkaną genologii, pokazuje jej rodowód, linie rozwojowe, prezentuje drogi dochodzenia do obecnych koncepcji genologicznych oraz ich potencjał poznawczy. W części drugiej prezentuje własną postawę badawczą, a w konsekwencji założenia i instrumenty analityczne. Na początku badaczka dookreśla cel pracy i dokonuje wstępnych deklaracji, na jakie pytanie i dylematy genologii czytelnik znajdzie w książce odpowiedź. Rozdział drugi poświęcony jest poszczególnym etapom rozwoju i szkołom badawczym polonistycznej genologii, a w rozdziale trzecim zaprezentowana jest genologia jako przestrzeń poznawcza w jej ogólnoteoretycznej, opisowej, historycznej, praktycznej i kontrastywnej odsłonie. W rozdziale czwartym

* waldemar.czachur@uw.edu.pl; ORCID: 0000-0002-8343-4765

M. Wojtak egzemplifikuje poczynione wcześniej założenia, pokazując w konkretnych użyciach możliwości poznawcze własnego warsztatu metodycznego. Ważną częścią pracy jest też *Aneks*.

Na pytanie, czym właściwie jest praca M. Wojtak oraz co ją odróżnia od poprzednich monografii o charakterze syntetyzującym, jakie zaprezentowali między innymi Bożena Witosz (2005) czy Danuta Ostaszewska i Romuald Cudak ((red.) 2008), znajdziemy precyzyjną odpowiedź już we wstępie. Lubelska lingwistka chce w niej pokazać przede wszystkim „różne płaszczyzny poznawcze i punkty widzenia z zakresu szeroko rozumianej genologii” (s. 11), przy czym zależy jej bardzo z jednej strony na przedstawieniu nowej perspektywy badawczej, a z drugiej – na wieloaspektowej charakterystyce własnych dokonań z obszaru badań nad gatunkami wypowiedzi, bo za tym określeniem się ostatecznie opowie.

M. Wojtak postrzega genologię jako „naukę o konwencjach kształtowania ludzkich zachowań komunikacyjnych, typach i wzorcach tych zachowań realizowanych w różnych kodach semiotycznych” (s. 14) i dlatego na tym etapie nie mówi o genologii lingwistycznej. Jak widać, badaczka traktuje genologię jako humanistyczną naukę o komunikacji i jednocześnie jako przestrzeń badawczą; nie (sub)dyscyplinę naukową, lecz styl myślowy w duchu teorii poznania Ludwika Flecka, biologa i teoretyka poznania związanego również z Lublinem. Czyni to, ponieważ jest świadoma zmian zachodzących w językoznawstwie i w ogóle w szeroko pojętej humanistyce oraz konieczności wypracowania nowego sposobu postrzegania badań lingwistycznych, kategorii analitycznych, a także procedur badawczych. Udowadnia to już w sformułowanych na początku dwunastu założeniach, według których genologię postrzega jako elastyczny, projektowo zorganizowany i prowadzony proces badawczy, oparty na surowych dyrektywach badawczych, a są nimi: precyzyjnie określony przedmiot badawczy, refleksyjnie dookreślony cel i odpowiednio zaprojektowana procedura badawcza z uwzględnieniem instrumentarium analitycznego.

W tytule drugiego rozdziału, który brzmi: *Genologia polska w kilku odsłonach*, pojawia się przymiotnik etnonimiczny *polski*. W pierwszym czytelnicznym odruchu może być on nawet odebrany jako irytujący, przede wszystkim dlatego, że jest w tym kontekście wieloznaczny, a czytelnik nie wie, czy autorka odwołuje się za jego pośrednictwem do badań polonistycznych, czy do badań prowadzonych w Polsce. Okazuje się jednak, że choć M. Wojtak w sposób szczególny traktuje dorobek polonistycznej genologii, to jednak uwzględnia również ustalenia genologów innych filologii, na przykład polskich germanistów czy anglistów, do czego jeszcze powrócę.

Formułując w tym rozdziale kluczowe dla badań genologicznych pytania, autorka czyni to zapewne po to, by, jak pisała we wstępie, udzielić na nie odpowiedzi na podstawie swoich doświadczeń badawczych oraz z perspektywy lingwistyki projektującej genologię jako styl myślowy, jako przestrzeń badawczą, a nie statecznie pojmovaną dyscyplinę. Interesują ją następujące pytania: „W ramach jakiej genologii się poruszać, co uczynić przedmiotem badań?”, „Jak ujmować status gatunku, w jakich aspektach badać gatunki, jak je systematyzować, jak opisywać?”, „Jaki wybrać kierunek analiz?”, „Jak pogłębić refleksję o gatunku?”. Te zagadnienia narzucają autorce punkt obserwacji prezentowanych koncepcji takich badaczy, jak Michaił Bachtin, Stefania Skwarczyńska, Anna Wierzbicka, Antoni Furdal, Stanisław Gajda, Aleksander

Wilkoń, Bożena Witosz, Ewa Malinowska, Danuta Ostaszewska, Małgorzata Kita czy Jerzy Bartmiński i Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska. Ciekawym zabiegiem zastosowanym w tej części pracy jest ujęcie kronikarskie, w którym autorka skrupulatnie przywołuje znane i częściej cytowane prace, ale także te, którym groziło, że popadną w niepamięć następnych pokoleń genologów, komunikologów i dyskursologów. Prezentuje liczne monografie, artykuły naukowe, monografie zbiorowe oraz wydania wybranych periodyków od 1965 roku, czyli od ukazania się pracy S. Skwarczyńskiej, aż do 2019, a z zakreślonej panoramy wyłania się obraz dynamicznie rozwijanych badań, szczególnie w ostatnich dwudziestu latach, przede wszystkim w ośrodkach lubelskim, śląskim i opolskim. Na tle przedstawionych prac M. Wojtak dokonuje kolejnej syntezy, tym razem dyscyplinowej. Pokazuje sytuację poznawczą w genologii literackiej, lingwistycznej, medialnej oraz antropologicznej, by wychwycić zarówno teoretyczne i metodologiczne założenia wspólne tym odłamom, jak i elementy je różnicujące, uwarunkowane innymi zainteresowaniami poznawczymi i inaczej sprofilowanym przedmiotem badań. Autorka słusznie zauważa, że współczesna genologia lingwistyczna oddała część pola badawczego dyskursologii i genologii medialnej, a tym samym badanie gatunków i oferta poznawcza genologii weszły do arsenału metodycznego lingwistyki mediów i lingwistyki dyskursu (Skowronek 2013; Loewe 2018; Czachur 2020). M. Wojtak stwierdza w tym kontekście, że

w ramach genologii wyspecjalizowanych, a więc powiązanych ze szczegółowym przedmiotem badań i dookreślanych dyscyplinowo, zmieniają się postawy badawcze. Ten sam przedmiot badań (na przykład gatunki literackie, medialne, użytkowe) może być obiektem zainteresowań przedstawicieli kilku dyscyplin (s. 106).

Jest to sposób pojmowania pracy naukowej w duchu konstruktywistycznej, powiemy dzisiejszym językiem, teorii poznania L. Flecka, który zakłada, że każde poznanie przypomina dynamiczny proces zachodzący między badaczem, zawsze zanurzonym w określonym stylu myślowym, a obiektem jego badawczych zainteresowań. L. Fleck (2007: 57) pisze: „każda wiedza ma swój własny styl myślowy wraz ze swą specyficzną tradycją i wychowaniem”. M. Wojtak, obierając wieloperspektywiczną formę syntetyzowania, skupiając się z jednej strony na klimacie intelektualnym, w którym i z którego wyrosła genologia i wykuwały się zręby teorii i ramy metodologiczne, a z drugiej strony na prezentacji konkretnych badaczy, pokazuje dobitnie, w jakich dynamicznych warunkach powstają fundamenty stylu myślowego, jak tworzą się i ewoluują kolektywy myślowe.

Dzięki tym refleksjom oraz zabiegom zastosowanym w ramach prezentacji dorobku polskiej genologii odbiorca monografii M. Wojtak będzie wiedział, co autorka miała na myśli, pisząc we wstępie, że genologia to transdyscyplinarna dziedzina nauki

poddawana procesom fragmentaryzacji i partykularyzacji, funkcjonująca jako konstelacja dyscyplin (subdyscyplin), nurtów badawczych i koncepcji wzajemnie się uzupełniających lub jedynie współwystępujących w przestrzeni dyskursu naukowego (s. 14).

Lubelska badaczka w tym duchu postrzega i opisuje genologię, a rozumie ją jako otwartą przestrzeń poznawczą, w której uwidaczniają się, o czym mowa była wcześniej, różne dyscyplinowe nurty i jednocześnie tendencje integracyjne. Mówiąc o genologii jako otwartej, dynamicznej i zintegrowanej przestrzeni badawczej, kreśli i skrupulatnie omawia kilka fundamentalnych wektorów dookreślających i stanowiących tę przestrzeń oraz ich walory poznawcze. Chodzi jej o płaszczyznę genologii teoretycznej, której celem jest opracowanie zrębów teorii gatunku i metod jego analizy; genologii opisowej, bo dzięki niej będzie można opisać, jak gatunki funkcjonują w komunikacji; genologii historycznej, ujawniającej dzieje określonych gatunków i ich diachroniczny rozwój; genologii stosowanej – jej cel autorka określa jako „tworzenie i propagowanie norm zachowań komunikacyjnych” (s. 174); oraz genologii kontrastywnej, podejmującej próbę analiz porównawczych określonych gatunków tekstu.

Czwarty i ostatni rozdział monografii poświęcony jest analizom genologicznym, a autorka na początku rysuje w nim elastyczną procedurę badawczą gatunków i pokazuje jej zastosowanie na wybranych tekstach. M. Wojtak wychodzi z założenia, że celem pierwszej czynności badawczej ma być rozpoznanie gatunku wypowiedzi, jaki aktualizuje się w analizowanym tekście. Ten pierwszy krok rozpoczyna się od analizy sygnałów gatunkowych, a więc zewnętrznych cech wypowiedzi. Drugi krok to analiza struktury (kompozycji) wzorca, która umożliwi rozpoznanie stopnia schematyczności i formułiczności gatunku. W trzecim kroku analitycznym opracowanej procedury autorka proponuje analizę pragmatyki tekstu, na którą składają się dookreślenie potencjału illokucyjnego i badanie językowych sposobów jego realizacji. Ten krok wymaga również uwzględnienia analizy nadawcy i odbiorcy oraz relacji nadawczo-odbiorczej. Czwarty etap analizy obejmuje charakterystykę aspektu poznawczego, a także analizę tematu, sposobu jego prezentacji oraz obrazu świata tworzonego za sprawą odpowiednich środków językowych i stylistycznych, które podlegają analizie. M. Wojtak wskazuje w tym kontekście również na konieczność ustalenia, czy analizowany tekst jest realizacją kanoniczną, alternatywną czy adaptacyjną. Innowacyjne są zarysowane już w poprzednim rozdziale kategorie opisu, takie jak *gatunek w formie kolekcji czy kolekcja gatunków*, a także *adaptacje gatunkowe* i *przebitki gatunkowe*. Na przykładzie gatunków z dyskursu medialnego, a konkretnie kolumny gazety jako komentarza w formie kolekcji, oraz wzmianki jako wypowiedzi w kolekcjach gatunkowych oraz gatunków z dyskursu religijnego, a także z zakresu piśmiennictwa użytkowego autorka ukazała nie tylko przydatność wypracowanego przez lata i zaadaptowanego przez wielu badaczy w Polsce modelu analizy gatunków, ale też przydatność wypracowanych kategorii do uchwycenia dynamicznie postępujących procesów transgresji i hybrydyzacji, które są pochodną zmian, jakie wynikają z technicznych możliwości świata mediów oraz ze strategii perswazyjnych stosowanych przez nadawców. Na kilku przykładach z dyskursu religijnego M. Wojtak analizuje nowo powstałe gatunki multimodalne, na przykład smartfon ewangelizacyjny, i choć dostrzega konieczność, a nawet przydatność swojego modelu do badań multimodalnych, nie wykorzystuje go do analizy warstwy wizualnej lub relacji zachodzących między warstwą językową a wizualną. W tym też obszarze rysuje się potencjał rozwojowy współczesnej genologii, na co zwracali uwagę między innymi Edward Balcerzan (1999), Bożena Witosz (2012) czy Tomasz Piekot (2016). Lubelska badaczka mierzy się z jeszcze jednym wyzwaniem

genologii. Swoj warsztat metodyczny stosuje do analizy tekstów krótkich i małych, takich jak instrukcje na stacji benzynowej, pomijanych w dotychczasowych analizach genologicznych. Ten wątek warto kontynuować, zwłaszcza że takie miniteksty mają charakter użytkowy, ich wartość komunikacyjna wynika w dużej mierze z kontekstu oraz płaszczyzny ich realizacji. Cennym wzbogaceniem opracowania jest *Aneks*, w którym M. Wojtak umieściła podstawowe pojęcia i terminy składające się na zaplecze teoretyczne genologii. Prezentując określony termin, podaje nie tylko autora koncepcji, w której pojawia się to pojęcie, ale też krótką definicję i najważniejsze odniesienia bibliograficzne. Ta część pracy domyka syntezę badań genologicznych prowadzonych w Polsce.

Wprowadzenie do genologii Marii Wojtak to ważna i inspirująca pozycja zarówno dla adeptów tej dyscypliny badawczej, jak i dla znawców poruszanej tematyki, głównie ze względu na wieloperspektywiczność ujęcia kluczowych dla genologii kwestii w dynamicznym dyscyplinowym kontekście; to również udana próba zsyntetyzowania dorobku badań genologicznych w Polsce. Autorka, tego jestem pewny, zaimponuje każdemu czytelnikowi rozległością i głębią teoretycznego wywodu oraz prowadzonych analiz, egzemplifikujących poznawczy potencjał wypracowanych kategorii badawczych. Podziw budzą też ogromna erudycja, efektywny warsztat analityczny oraz precyzyjny język badaczki. Praca M. Wojtak jeszcze z jednego względu stanowi *novum* w przestrzeni naukowej: ma ona charakter syntezy i jednocześnie przystępnego dla studentów podręcznika, kompendium ukazującego punkty wyjścia i punkty dojścia teoretycznych nurtów genologii i jej instrumentów badawczych; jest także kompendium pokazującym, jak odkrywać radość z badania komunikacji w przestrzeni publicznej oraz jakimi metodami analizować jej dynamiczne procesy hybrydyzacji w okresie postmodernizmu.

Bibliografia

- Balcerzan E. 1999: *W stronę genologii multimedialnej*, „Teksty Drugie: teoria literatury, krytyka, interpretacja”, nr 6(59), s. 7–24.
- Czachur W. 2020: *Lingwistyka dyskursu jako integrujący program badawczy*, Atut, Wrocław.
- Fleck L. 2007: *Style myślowe i fakty. Artykuły i świadectwa*, pod red. S. Werner, C. Zittla, F. Schmalta, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.
- Loewe I. 2018: *Dyskurs telewizyjny w świetle lingwistyki mediów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Ostaszewska D., Cudak R. (red.) 2008: *Polska genologia lingwistyczna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Piekot T. 2016: *Mediacje semiotyczne. Słowo i obraz na usługach ideologii*, Wydawnictwo Akademickie Sedno, Warszawa.
- Skowronek B. 2013: *Mediolingwistyka. Wprowadzenie*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, Kraków.
- Witosz B. 2005: *Genologia lingwistyczna. Zarys problematyki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Witosz B. 2012: *O potrzebie perspektywy multimedialnej w badaniach stylistycznych*, [w:] M. Kita, M. Ślawska (red.), *Transdyscyplinarność badań nad komunikacją medialną*, t. 1: *Stan wiedzy i postulaty badawcze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 155–168.